

ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ У США ТА УКРАЇНИ

ОКСАНА ЗАТВОРНЮК

*старший викладач кафедри практичної психології
Інституту педагогіки і психології
Національного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова*

Анотація. У статті здійснюється порівняльний аналіз досвіду професійної підготовки психологів та розглянуто структуру організації професійної психологічної освіти в США та Україні.

Ключові слова: психолог, професійна підготовка, структура професійної психологічної освіти.

Summary. The article is a comparative analysis of the experience and training of psychologists examined the structure of professional psychological education in the United States and Ukraine.

Keywords: psychologist, training, professional psychological structure of education.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку системи вищої освіти є створення умов для ефективної підготовки високопрофесійних фахівців, здатних вирішувати складні завдання професійної діяльності та професійного й особистісного саморозвитку в умовах соціально-політичної, економічної, інформаційної та психологічної нестабільності сучасного суспільства.

У першу чергу, це стосується фахової підготовки психологів як спеціалістів, покликаних надавати допомогу у збереженні та розвитку психічного і психологічного здоров'я особистості. Актуальним є вивчення зарубіжного досвіду професійного навчання майбутніх психологів з метою оптимізації їх фахової підготовки в Україні, що і стало метою цієї статті.

Професійна підготовка психологів у США відбувається з 1636 року (заснування коледжу в Гарварді). До 1991 року кожний факультет психології мав право здійснювати професійну підготовку майбутніх фахівців за своєю власною програмою, але у 1991 році конференція Американської Психологічної Асоціації сприяла створенню національних стандартів з навчання та викладання психології. Структура професійної психологічної освіти в США є багатокомпонентною, що дає певні права для продовження навчання і при влаштуванні на роботу.

Перша ступінь психологічної освіти – дворічне навчання у коледжах – забезпечує загальноосвітню та початкову професійну освіту й надає випускнику ступінь молодшого спеціаліста. Студенти мають право на

вибір дисциплін і свого навчального плану відповідно до майбутньої спеціалізації. Однак діє система “попередніх умов”, яка вносить певний порядок в навчальну програму студента. Умов може бути досить багато. Одне з них - заздалегідь регламентована послідовність пропонованих і обраних курсів. Оскільки запропоновані курси в різних коледжах можуть сильно відрізнятись. І.А. Володарська і Н.М. Лизунова наводять наступний перелік дисциплін в одному з коледжів у штаті Небраска: “Загальна біологія”, “Англійська мова: твір”, “Введення в психологію”, “Загальна зоологія”, “Ріст і розвиток дитини”, “Принципи соціології”, “Іноземна мова “або дисципліни за вибором, гуманітарні дисципліни з області музики, театру, мистецтва, літератури,” Соціальна психологія”, “Патопсихологія”, “Алгебра і тригонометрія”, “Усне спілкування”, “Основи статистики”, “Культурна антропологія”, “Фізичне виховання”. Студент може також сам за своєю ініціативою вибрати певні курси з величезного числа зазначених у каталозі коледжу, наприклад, “Психологія навчання”, “Введення в консультаційні вміння: теорія і методи”, “Світова цивілізація”, “Загальна економіка”, “Історія штату Небраска”, “Людські стосунки”, “Американський уряд і політика”, “Міжнародні відносини”, “Комп’ютерна грамотність”, “Критичне мислення”, “Надання першої допомоги” та інші. Передбачається, що успішне завершення такої навчальної програми дасть можливість майбутньому фахівцю ефективно спілкуватися, розуміти і оцінювати основні галузі людського знання, своїх колег і навколишнє оточення, а також зосередитися на головній темі вивчення для підготовки до роботи чи до продовження навчання в чотирирічному коледжі [5].

Як бачимо, навчальні заклади першого ступеня забезпечують загальноосвітню і деяку професійну підготовку фахівців, що дає їм можливість вести практичну роботу в установах чи клініках як допоміжний або технічного персоналу, який бере участь в психологічному обслуговуванні під наглядом кваліфікованого спеціаліста.

Друга ступінь психологічної освіти – навчання у чотирирічних коледжах, які можуть входити до складу університету. Зазвичай це коледжі поведінкових і соціальних наук, школи соціальних і поведінкових наук, коледжі гуманітарних і природничих наук. Найчастіше вони здійснюють навчання на базі загальної освіти, отриманого студентами на першій ступені. Вимоги та правила кожного вищого навчального закладу США строго індивідуальні.

Навчальний план підготовки психологів містить три групи дисциплін: загальноосвітні, курси спеціалізації (основний - major і другорядний - minor) та дисципліни за вибором студента. Випускники коледжу отримують ступінь бакалавра та можуть розпочати свою професійну діяльність у якості помічника кваліфікованого психолога.

Загальноосвітня підготовка - істотна частина навчальної програми психологів-бакалаврів. Вона розрізняється в різних коледжах і університетах і може включати, наприклад, такі дисципліни як “Філософія”, “Етика”, “Логіка”, “Література”, “Математика”, фізичні та біологічні науки, релігійні дисципліни, соціальні дисципліни, “Наукове дослідження”, курси по письмовій мові, методи кількісного аналізу, іноземна мова, теорія та історія мистецтв, вивчення сучасного світу і його минулого. Слід мати на увазі, що це тільки предметні області, з числа яких студент вибирає курси для вивчення.

Спеціальне навчання у вищих навчальних закладах США виходить, насамперед, з професійної орієнтації майбутніх фахівців, спрямованої або на підготовку до аспірантури, або до професійної діяльності. У зв'язку з цим студентам пропонуються різні набори навчальних курсів, відповідні загальному (General Track) або професійною (Career Track) напрямками підготовки. З психології студентам пропонуються три типи курсів: обов'язкові, спеціальні курси за інтересами, і просунуті інтегративні курси. До обов'язкових навчальних курсів відносяться: “Вступний курс психології”, “Статистика”, “Методологія наукових досліджень”, “Експериментальна психологія”. Далі йдуть обов'язкові елективи. В Американському університеті у Вашингтоні, наприклад, в якості обов'язкових пропонуються курси “Принципи поведінки”, “Перцепція і судження”, “Біологічні основи поведінки”, “Процеси зміни поведінки”, “Вчення і мотивація”, “Фізіологічна психологія”, “Відчуття і сприйняття”, “Вчення людини: вербальне поведінка”, “Обумовлювання і вчення”, “Основи експериментального дослідження”, “Самоврядування”, “Психологія дитини”, “Кризовий втручання”, “Теорія особистості”, “Соціальна психологія”, “Психопатологія”, “Сексуальна поведінка людини”, “Історія і системи психології”, “Груповий процес”, “Тести та вимірювання”, “Вчення: принципи та їх застосування”, “Психологія смерті, самогубства і загрозового для життя поведінки”.

Крім цього студенти повинні пройти ще кілька додаткових курсів за своїм вибором. Випускникам таких чотирирічних коледжів присуджується ступінь бакалавра. Широкопрофільна підготовка бакалавра-психолога вважається в США цілком прийнятною для початку самостійної професійної діяльності і достатньою для виконання функцій помічника психолога. Для більшості студентів чотирирічний коледж служить всього лише підготовкою до навчання в дослідницькій або професійній школі. За програмами на ступінь бакалавра здійснюється навчання фахівців у галузі психології, які можуть під керівництвом кваліфікованого психолога займатися тестуванням, проводити роботу безпосередньо з клієнтами та їх сім'ями, допомагати окремим людям або групам у вирішенні поставлених перед ними проблем. Фахівці такого роду трудяться в центрах психічного здоров'я, в професійних реабілітаційних установах або викладають психологію в середніх школах.

Третя ступінь професійної психологічної освіти – навчання в університеті протягом одного-двох років у дослідницькому або професійному напрямі. Навчання у дослідницькому напрямі (школі) передбачає наукову підготовку фахівця, проведення фундаментальних досліджень у галузі психології та отримання ступеню магістра. Професійні школи здійснюють підготовку психологів-практиків і отриманий ступень магістра психології свідчить про отриману фахову спеціалізацію.

У рамках одного університету, як правило, функціонують і дослідні школи, що готують науковців і здійснюють фундаментальні дослідження, і професійні школи, що проводять підготовку фахівців-практиків і займаються прикладними дослідженнями.

Передбачається також практичний досвід у прикладній області або написання дисертації на основі проведеного дослідження. Спеціаліст зі ступенем магістра може в якості помічника психолога займатися тестуванням, дослідницькою роботою в лабораторії, консультуванням пацієнтів, виконувати адміністративну роботу, викладати в дворічному коледжі або школі.

Четверта ступінь професійної підготовки психологів – це докторська підготовка, яка також може відбуватися у двох напрямках: академічному та практичному. Протягом трьох-п'яти років психолог може опанувати дослідницьку роботу: пройти підготовку за обов'язковими навчальними вузькопрофесійними курсам та елективними курсами поза галуззю спеціалізації, написати дисертацію та отримати ступінь доктора філософії (PhD). Також він може навчатися у професійних школах, опанувати спеціалізовану галузь професійної психологічної практики та за значний практичний вклад у психологію отримати ступінь доктора психології (PsyD). Якщо психолог-магістр сам успішно викладав психологічні дисципліни у коледжах та університетах, йому може бути присуджений ступінь доктора педагогічних наук (EdD) [1].

Вищу професійну кваліфікацію в психології мають фахівці зі ступенем доктора філософії (PhD). Підготовка доктора охоплює приблизно 3-5 років. Дана ступінь є дослідницькою. Щоб отримати її, необхідно провести велику наукову роботу в галузі психології і написати докторську дисертацію. Підготовка психологів-дослідників, ведуча до отримання ступеня доктора філософії (PhD), зазвичай включає:

- обов'язкові навчальні курси (“Введення в планування експерименту”, “Дослідницький проект в психології”, просунутий курс по методах планування психологічних експериментів, семінари з біопсихології, вченню когнітивним процесам, особистості, розвитку, соціальної та організаційної психології), досліджувані звичайно в перший рік навчання;
- елективні навчальні курси поза області спеціалізації (як правило, 4, з яких 2 курсу дозволяється вибрати не на факультеті психології);
- дослідницьку діяльність та написання дисертації.

Психологам з докторським ступенем як фахівцям вищої кваліфікації надається великий вибір різноманітних видів діяльності: викладання, консультування, проведення досліджень, написання або редагування навчальних посібників або наукових праць.

У професійних школах, що дають магістерську або докторську ступінь, навчання студентів більшою мірою орієнтоване на практику, направлено на освоєння прикладних професійних знань і умінь в конкретній галузі професійної психологічної роботи. Професійні школи здійснюють підготовку докторів психології (PsyD). Ступінь доктора психології присуджується (на відміну від ступеня доктора філософії) за вагомих практичних внесок в області психології.

Ступінь доктора педагогічних наук (EdD) - професійна, може бути присуджена психолога за розробку навчальних програм і успішне їх впровадження [5].

Особливістю професійної підготовки психолога та його професійної діяльності у США є жорстка система сертифікації. Для того, щоб психолог мав право працювати самостійно, практикувати, йому потрібно:

- 1) мати докторську ступінь в галузі психології;
- 2) мати досвід роботи під супервізією не менше п'яти років у закладах та організаціях, що затверджені професійною радою штату;

- 3) отримати “Кваліфікаційний сертифікат з психології” (CPQ) успішно склавши “Іспит на здійснення професійної діяльності у галузі психології” (Examination in Professional Practice in Psychology – EPPP), що складається з 200 питань з проблем: методів та інструментів психологічного дослідження; інтерпретації та написання звітів; створення дослідницького плану за результатами діагностики, моніторингу динаміки, заключної оцінки; дизайну експерименту; і, що для нас є особливо важливим, професійної компетентності психолога, вимог до його когнітивної сфери, професійних, етичних та юридичних обмежень у діяльності психологів [2,3].

- 4) відповідати адміністративним вимогам (у деяких шатах існують особливі вимоги до віку, досвіду, громадянству, місцю проживання, вимоги морально-етичного характеру); проходити переекзаменацію кожні один три роки. Оцінка професійної компетентності психолога здійснюється Американською радою професійної психології (ABPP), яка у випадку професійної непридатності може позбавити психолога не тільки права на діяльність, але і сертифікатів та дипломів.

Визначальною особливістю професійної підготовки психологів у США є те, що вона зумовлюється типом університету, в якому відбувається. Університети США поділяються на дві групи:

- перша – ті, які є базовими, готують фахівців для різних галузей психологічної науки та практики й статусно не виділяються з усіх вищих навчальних закладів;

– друга – такі, які входять до престижної Ivy League та займаються підготовкою елітних кадрів – психологів, які покликані здійснювати відкриття у науковій психології та створювати нові психологічні технології, практики. Диплом цих університетів (очолює їх рейтинг Гарвардський, Йельський і Стенфордський університети) найвище оцінюється у світі. Кожний рік випускається тільки 25 таких психологів, причому університети мають щорічно виборювати право готувати таких фахівців. Навчання в цих університетах передусім відбувається позааудиторно: у науково-дослідних лабораторіях, психологічних центрах; будується на основі самостійної роботи студентів під керівництвом провідних учених-психологів та практиків, які мають всесвітньо відомі імена.

Таким чином, підготовку професійних психологів у США можна називати багатоступінчастою. Вона істотно відрізняється в різних університетах і коледжах і дає можливість широкого вибору студентами навчальних програм та індивідуалізації навчання.

Важливо зазначити, що інтерес студентів до психологічних спеціальностей протягом багатьох років дуже високий і в США, і в Україні.

Для того щоб стати фахівцем-психологом в Україні студенти вчать ся 5 років (на відміну від чотирирічного навчання для отримання ступеня бакалавра та шестирічного навчання для отримання ступеня магістра). Кожен навчальний рік вони займаються протягом двох семестрів (при традиційній системі організації навчального процесу). Наприкінці кожного семестру під час екзаменаційної сесії студенти здають заліки та іспити з дисциплін, що вивчалися протягом семестру. Після сесії студенти мають право на канікули.

У процесі навчання в університеті чи інституті майбутній фахівець-психолог набуває теоретичні знання, практичні вміння та навички, у нього формується професійна спрямованість, уявлення про сферу застосування професії психолога. Крім навчання в період отримання вищої освіти триває особистісне зростання студентів.

За час навчання студент вивчає наступні загальні гуманітарні та соціально-економічні дисципліни: філософію, економіку, іноземна мова, культурологію, історію, право, соціологію, політологію, педагогіку і фізичну культуру.

Велике місце займають загально-професійні дисципліни: введення в професію, загальна психологія, психологічний практикум, історія психології, соціальна психологія, психофізіологія, педагогічна психологія, вікова психологія, основи психодіагностики, зоопсихологія і порівняльна психологія, експериментальна психологія, анатомія центральної нервової системи, фізіологія центральної нервової системи, фізіологія вищої нервової діяльності та сенсорних систем, психогенетика, математичні методи в психології.

До групи спеціальних дисциплін, що вивчаються в вузі, відносяться: логіка, етика, естетика, основи релігієзнавства, методологічні проблеми психології, методика викладання психології.

Крім того, поряд з обов'язковими дисциплінами кафедри вищого навчального закладу пропонують студентам курси за вибором, а також дисципліни спеціалізації, які встановлені ВУЗом. У програму навчання входять дипломна і курсові роботи. При їх виконанні студенти повинні навчитися проводити психологічні дослідження або виконувати практичну психологічну роботу.

Практична підготовка студентів включає практика. Першим етапом професійної діяльності практичного психолога виступає навчальна ознайомча практика. Вона передбачена на 1 курсі (II семестр) з відривом від навчання, протягом 2 тижнів. За змістом та характером навчальних завдань пов'язана із дисципліною “Вступ до фаху”.

Блок виробничих практик (діагностична, консультативна, корекційна) проводиться з відривом від навчання на відповідних базах практик. Переважно, в якості баз практик розглядаються навчальні заклади. На 2 курсі (IV семестр) проводиться виробнича психодіагностична практика (6 тижнів), на 3 курсі (VI семестр) проводиться виробнича психоконсультативна практика (6 тижнів), на 4 курсі навчання (VIII семестр) проводиться психокорекційна практика (6 тижнів). Зміст та основні напрямки практичних завдань є логічним продовженням вивчення відповідних професійно-орієнтованих дисциплін (“Психодіагностика”, “Психологічне консультування”, “Психокорекція”).

Окремої уваги заслуговує зміст психокорекційної практики, оскільки вона виступає переддипломною для студентів 4 курсу, що здобувають кваліфікаційний рівень “бакалавра”. Переддипломна практика є завершальним етапом навчання і проводиться з метою узагальнення та вдосконалення знань, практичних умінь і навичок на базі конкретного навчального закладу, формування професійного досвіду та готовності майбутнього фахівця до самостійної трудової діяльності, збору матеріалів для виконання дипломної роботи. По закінченні вузу студент повинен здати державні іспити і захистити дипломну роботу [7].

Фахівці з вищою освітою можуть продовжити навчання в аспірантурі або відразу після закінчення вузу, або після набуття досвіду роботи за фахом. Аспірантура за різними напрямками існує в багатьох університетах. Перелік спеціальностей в аспірантурі аналогічний переліку спеціалізацій в університеті: загальна психологія, психологія особистості, педагогічна психологія і т.д. При вступі до аспірантури зазвичай складаються вступні іспити з психології, філософії та іноземної мови, а також готується реферат з однієї з психологічних проблем. Час навчання в аспірантурі - 3 роки (4 роки при заочній формі навчання). За цей час аспіранти вивчають філософію,

іноземну мову, педагогіку і психологію вищої освіти, курси психології за фахом. Можливе вивчення і деяких інших предметів, затверджених в університеті. За весь термін навчання аспіранти складають кандидатські іспити з філософії, іноземної мови, спеціальності. Одна з найважливіших форм професійної підготовки в аспірантурі - проведення під керівництвом наукового керівника психологічного дослідження, в якому здобувач наукового ступеня повинен показати вміння вирішувати конкретну наукову проблему. Підготовлена дисертація захищається в дисертаційному раді. Після успішного захисту аспіранту присвоюється вчений ступінь кандидата психологічних наук з відповідної спеціальності (загальна психологія, психологія особистості, педагогічна психологія і т.д.).

Вищою професійною психологічною кваліфікацією в Україні є вчений ступінь доктора психологічних наук. Спеціального навчання для цього не проводиться. Здобувач повинен підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук з відповідної спеціальності (загальна психологія, психологія особистості, педагогічна психологія і т.д.). У дисертації відбивається широкий науково-дослідний досвід з вивчення якого-небудь нового напрямку психологічної науки, отриманий здобувачем особисто (або в якості лідера дослідницької групи). Присудження вченого ступеня затверджується Вищою атестаційною комісією. Не слід плутати ступінь доктора філософії (PhD), використовувану в багатьох країнах для вищої наукової кваліфікації психологів, з науковим ступенем доктора психологічних наук в Україні. Для отримання останньої потрібно набагато більш висока кваліфікація і більш фундаментальний досвід психологічного дослідження. Ступінь доктора філософії (PhD) може бути в деякому відношенні порівнянн з науковим ступенем кандидата психологічних наук в Україні. Крім вчених ступенів для оцінки рівня кваліфікації професійних психологів у науковій та педагогічній сфері існує також система вчених звань. Психологам, які працюють у наукових або вищих навчальних закладах, можуть бути присвоєні звання старшого викладача, доцента і професора. Звання доцента зазвичай присвоюється фахівцям, що мають вчений ступінь кандидата психологічних наук, досвід наукової та педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах. Звання професора зазвичай присвоюється фахівцям, що мають вчений ступінь доктора психологічних наук, а також великий досвід наукової, педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах, а також керівництва науковою роботою аспірантів.

У сфері практичної психології також існує система оцінки рівня професійної кваліфікації. Вона включає в себе 1, 2 і 3 кваліфікаційні категорії, які присвоюються залежно від досвіду роботи, якості володіння професійними вміннями. Для практичних психологів організуються різні форми підвищення кваліфікації, семінари та тренінгу з окремих напрямків психології.

Отже, здійснений аналіз зарубіжного досвіду професійного навчання психологів дозволяє зробити такі висновки, які можуть стати підґрунтям оптимізації їх фахової підготовки в Україні.

По-перше, професійна підготовка психологів у зарубіжних країнах характеризується системністю, різномірністю, спеціалізованістю, практичною зорієнтованістю, сертифікованістю.

По-друге, значний вплив на професійну освіту психологів має психологічне товариство країни або асоціація професійних психологів. Саме вони беруть участь в акредитації спеціальності та окремих курсів, здійснюють експертизу якості викладання психології, написання студентами дипломних робіт, рівня науково-дослідницької роботи факультету й можуть відкликати ліцензію університету на право підготовки психологів.

По-третє, одним з провідних завдань професійної підготовки психологів є розвиток їх професійного самовдосконалення, яке є усвідомленим, цілеспрямованим, системним та відбувається завдяки: формуванню специфічних професійних знань у межах спеціальних обов'язкових та елективних навчальних курсів, спецкурсів, спрямованих на опанування студентами професійних узагальнень; активізації мисленневих процесів завдяки впровадженню системи тренінгів, дискусій, рольових ігор, кейс-стаді, навчальних конференцій, методів проектів та ситуативного навчання, клінічного наставництва, професійних майстерень, психоісторій, методів колегіального розвитку мислення, портфолію; навчальним та супервізорській практиці.

Список використаних джерел:

1. European Diploma in Psychology: Draft Proposal prepared for consultation from the EuroPsy2 Project Group. Versin 2.7 revised. October 2003. – Режим доступу: <http://www.europsy.eu.com>
2. Mark R. Raymond. Jon Analysis and Specification of Content for Licensure and Certification Examination / Mark R. Raymond. Jon // Applied measurement for education. – 2001. – 14(4), Law-rence Erlbaum Associates, Inc.; P. 369-415.
3. Survey of the Practice of Psychology, prepared by Professional Examination Service. – As-sociation of States and Provincial Psychology Boards, 2003. – 147 p.;
4. А.Н. Занковский. Введение в профессию, 2009
5. Володарская И.А., Лизунова Н.М. Система подготовки психологов в США / И.А. Володарская, Н.М. Лизунова // Вестник МГУ. – Сер. 14. Психология. – 1989. – №3. – С. 50-62.
6. Карандашев В.Н. Психология: Введение в профессию., 2000
7. Навчально-методичний комплекс “Наскрізна програма практик” фахової підготовки студентів спеціальності 6.030103 “Практична психологія” /упор. З.О.Гаркавенко; за ред.В.І.Бондаря, В.Г.Панка. – К.:Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – 78 с.